

Pénzváltó Nikolett

A stabilitás esélye Észak-Irakban – Iraki Kurdisztán 2011 után

A tanulmány a politika, a gazdaság és a katonai biztonság szféráját értékeli a Kurdisztáni Regionális Kormányzat területén a 2011–2015 közötti időszakban – azaz az amerikai erők kivonásától napjainkig –, azt vizsgálva, hogy a különböző szereplők eltérő érdek- és lehetőségstruktúrái, illetve az ezeken alapuló interakciók milyen hatást gyakorolnak a régió stabilitására.

Bevezetés

Az iraki kurdok számára az 1991-es öbölháború, majd a 2003-as amerikai beavatkozás Irakban kitörési lehetőséget teremtett a megelőző évek totális, fegyveres állami elnyomása alól, amelynek során a rezsim lényegében a megsemmisítésükre tett kísérletet. A tradicionális kurd elitcsoportok ki is használták a kínálkozó lehetőségstruktúrákat, és 1991 után fokozatosan *de facto*, majd 2004-ben az Átmeneti Közigazgatási Törvény (*Transitional Administrative Law – TAL*) elfogadásával *de jure* is megteremtették autonómiájukat, létrehozva a föderális berendezkedésű Irakon belül a Kurdisztáni Regionális Kormányzatot (*Kurdistan Regional Government – KRG*). Az Irak egyik legstabilabb régiójaként számon tartott térség – nem csak kőolajkészleteivel – vonzotta a nemzetközi befektetőket, a külföldi tőke így nagymértékben elősegítette a térség háború utáni gyors újjáépítését. A régió fizikai védelmét – a nemzetközi erőkön felül – a KRK saját hadereje, a *pesmerga* biztosította.

Bár a kurdok alapvető politikai céljait elérték az elmúlt évtizedben – megteremtődött arányos politikai képviseletük és kiépült a széles körű autonómiát biztosító regionális politikai intézményrendszer –, ez még nem jelentette a feszültségek megszűnését, illetve a rendezetlen kérdések megoldását Bagdaddal. Ide tartozott – és tartozik máig – a vitatott hovatartozású területek státuszának rendezése, valamint a kőolaj-kitermelés és az ebből származó bevételek elosztásának szabályozása. A legnagyobb kérdés azonban az elemzésünk kiindulópontját képező 2011-es évben az volt, hogy a decemberre prognosztizált – és véghez is vitt – amerikai kivonulást követően, amellyel a kurdok egyik legfontosabb szövetségesük közvetlen támogatását veszítették el, megőrizheti-e a KRK az elért (relatív) kedvező pozícióját és a (relatív) stabilitást?

Az elmúlt időszakban a stabilitás szempontjából negatív belső és külső folyamatoknak, a biztonsági környezet romlásának lehattünk szemtanúi, amely számos kérdést vet fel Irak, illetve az iraki kurd régió jövőjét illetően. Az „Iszlám Állam” megjelenése a fennálló rend kihívásával további kérdéseket tett hozzá mindehhez.

E kérdések vizsgálata több szempontból is indokolt, egyben napi aktualitást hordoz. Az iraki kurd régióban megmutatkozó tendenciák és az események mögött meghúzódó

érdekek alapvető hatást gyakorolnak számos szélesebb folyamatra, megértésük ezért elengedhetetlenül szükséges az Irakkal vagy éppen az „Iszlám Állammal” kapcsolatos politikai döntések meghozatalához, mint ahogy elemzési szempontot képeznek a török külpolitika és a szíriai válság rendezésének problémaköréhez is. Még tágabb értelemben az Európai Unió számára mindez a menekültkérdéssel összefüggésben nyer jelentőséget, a fokozódó instabilitás ugyanis már rövid távon is hozzájárulhat egy (újabb) menekülthullám megjelenéséhez a nagyszámú menekültet és belső menekültet befogadó iraki kurd területekről Törökország, majd Európa irányába. Az Iraki Kurdistan stabilitását befolyásoló tényezők emellett nem lehetnek közömbösek Magyarország szempontjából sem, hiszen az országgyűlés 2015. április 14-i döntése értelmében magyar katonák is állomásoznak a kurd fővárosként számon tartott Erbilben az „Iszlám Állam” elleni nemzetközi koalíciós fellépés részeként; valamint a Molnak is vannak érdekeltségei a területen.

Módszertan

A tanulmány módszertani alapját Doug McAdam, John D. McCarthy és Mayer N. Zald társadalmi mozgalmak vizsgálatára kifejlesztett elméleti modelljének¹ David Romano által 2006-ban a kurd mozgalmak vizsgálatához tovább finomított modellje² adja. McAdam, McCarthy és Zald a következtetéseiket három elemzési szintből vezették le:

1. az állam, az intézményrendszer és ezek kapcsolata a társadalommal (struktúra);
2. a társadalmi mozgalmak és azok mobilizációs céljai (mobilizáció);
3. a társadalmi identitás változásai (kultúra).

Ezt a modellt finomította tovább David Romano 2006-ban a törökországi, iraki és iráni kurdok nacionalista társadalmi mozgalmait, nemzetfejlődését elemző könyvében.³ Romano a fenti minta alapján a lehetőségstruktúrákat (a strukturális politikai környezet és annak változásai), az erőforrás-mobilizációt (mindazok a kollektív formális és informális módok és eszközök, amelyek által az embereket mobilizálják, és amelyek révén részt vesznek a kollektív cselekvésben) és a kultúraformálás folyamatát (azok a stratégiai törekvések, amelyek által adott közösség a világról és önmagáról alkotott közös képét tudatosan átalakítja annak érdekében, hogy legitimálja és motiválja kollektív cselekvését) vizsgálta.

A magyar szakirodalomban Csiki Tamás foglalkozott ezzel a kérdéssel hasonló megközelítésben, aki 2011-ben megjelent elemzésében az iraki kurd régiót az 1991–2010 közötti időszakban vizsgálta.⁴ A 2011 után tapasztalt változások azonban szükségessé teszik a biztonsági helyzet újraértékelését. Jelen tanulmány az azóta lejátszódott folyamatokra reflektál, és – kapcsolódva a hivatkozott műhöz, mintegy továbbgondolva azt – a 2010-et követő események sorra vételével kíván aktuális képet nyújtani az iraki kurdok helyzetéről, a stabilitást erősítő, illetve gyengítő folyamatokról Észak-Irakban.

1 McAdam, Doug – McCarthy, John D. – Zald, Mayer Nathan: *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. New York, 1996, Cambridge University Press.

2 Romano, David: *The Kurdish Nationalist Movement. Opportunity, Mobilization and Identity*. Cambridge, 2006, Cambridge University Press.

3 Uo.

4 Csiki Tamás: *Érdekek, lehetőségek és stabilitás Észak-Irakban*. *Nemzet és Biztonság*, 2011. 3. sz. 15–27. o.

Az elemzés a Romano által alkalmazott vizsgálati tényezők közül a lehetőségstruktúrák tanulmányozását tűzi ki célul, aminek értékelését a következő fejezetek tartalmazzák. Azonban, mivel célunk – Romanóékkal ellentétben – nem elsősorban a nemzetfejlődés vizsgálata, hanem az, hogy minél átfogóbb, hitelesebb képet adhassunk a régió stabilitását meghatározó folyamatokról, a lehetőségstruktúrák vizsgálatát kiegészítettük két – témánk szempontjából meghatározó, az eredeti modellen túlmutató – elemmel: a gazdasági, valamint a biztonsági szektor vizsgálatával. A módszertan tekintetében az elemzés mindhárom fejezetében egységes mintát követ: kiemeli a stratégiai szintű változókat, amelyeket meghatározott időintervallumokban értékelt. Eredményeinket az egyszerűbb áttekinthetőség végett fejezetenként táblázatos formába rendeztük, ami a jelenlegi állapotok vázlatos megjelenítésén túlmenően az egyes időszakok összehasonlítását, illetve a fő trendek kimutatását is megkönnyíti.

A politikai lehetőségstruktúrák változása

Elemzésünk politikai részéhez David Romano modelljének lehetőségstruktúrákként (a strukturális politikai környezet és annak változásaiként) definiált elemét vesszük alapul, amely öt tényezőt vizsgál: 1. az intézményesített politikai rendszer relatív nyitottsága vagy zártsága; 2. az elitcsoportok pozíciójának stabilitása; 3. „szövetséges” elitcsoportok jelenléte; 4. az állam hajlandósága és képessége az elnyomásra; 5. az állam vagy ellenzéki csoportok nemzetközi vagy külföldi támogatása. E szempontok segítségével keressük a választ arra, hogy – míg 2004-től a lehetőségstruktúrák tudatos kihasználásával folyamatosan javult a kurdok helyzete – az Egyesült Államok kivonulását követően hogyan alakultak/alakulnak/alakulhatnak át a kurdok (politikai) lehetőségei Irakban.⁵ A 2011-es amerikai kivonulás, valamint az „Iszlám Állam” 2014-es előretörése minőségi változást hozott az iraki kurdok helyzetében, ezért ezt a két dátumot a régió vizsgálatakor egy-egy „korszakhatárnak” tekinthetjük.

5 Fontos megjegyezni, hogy egy változás, ennek következtében egy lehetőségablak kinyílása még nem egyenlő a lehetőség kihasználásával. Ehhez szükség van arra, hogy adott helyzet lehetőségként legyen definiálva szereplők egy olyan jól szervezett csoportja által, akik képesek e közös megértés alapján az adott helyzetben hatékonyan cselekedni. McAdam, Doug et al.: *Comparative Perspectives on Social Movements...* i. m. 8. o.

Az iraki kurdok politikai lehetőségstruktúráinak értékelő áttekintése 1991–2015 között

Tényező/ időszak	1991–2003	2004–2005	2006–2011	2012–2013	2014–2015
Az intézményesített politikai rendszer relatív nyitottsága vagy zártsága (1)	Az intézményesített politikai rendszer zárt, párhuzamos kurd regionális intézmények jönnek létre.	Az intézményesített politikai rendszer nyitott, a kurdok felülreprezentáltak a választásokon.	Az intézményesített politikai rendszer nyitott, a kurdok arányosan reprezentáltak a választásokon.	Az intézményesített politikai rendszer nyitott, a kurdok arányosan reprezentáltak a választásokon.	Az intézményesített politikai rendszer nyitott, a kurdok arányosan reprezentáltak a választásokon.
Az elitsoportok pozíciójának stabilitása (2)	A hagyományos kurd elitek nem vehetnek részt a nemzeti politikában.	A hagyományos kurd elitek teljes részvétele a nemzeti politikában.	Új kurd elitsoportok. Mindkét elitsoport teljes részvétele a nemzeti politikában.	Kurd elitek teljes részvétele a nemzeti politikában. Az elitsoportok kohéziójának megbomlása.	Kurd elitek teljes részvétele a nemzeti politikában. Az elitsoportok erősödő pozícióharca egymással.
„Szövetséges” elitsoportok jelenléte (3)	Nincs belső szövetséges.	Ideiglenes Koalíciós Hatóság (CPA).	Az Irakban állomásozó amerikai erők.	Ad hoc koalíció a Málíki hatalomkoncentrációját ellenző szereplőkkel.	Irán hatására érdekszövetség a síitákkal.
Az állam hajlandósága és képessége az elnyomásra (4)	Az államhatalmat korlátozzák az ENSZ BT határozatai.	Megkezdődik az államépítés, nincs állami elnyomás vagy erőszak.	Folytatódik az államépítés, nincs állami elnyomás vagy erőszak.	Málíki alatt erősödő elnyomás (szektáriánus politizálás, központosítás, koncepciószerek).	A központi hatalom az IÁ támadásai miatt gyenge, nem ellenőrzi az ország egész területét.
Az állam vagy ellenzéki csoportok nemzetközi vagy külföldi támogatása (5)	Az ENSZ védelme és az Egyesült Államok támogatása a Huszein-rezsim ellenében.	Az Egyesült Államok támogatása a stabilizáció érdekében. Török, iráni ellenállás a KRK-val szemben.	Az Egyesült Államok támogatása a stabilizáció érdekében. Török, iráni ellenállás a KRK-val szemben.	Török, iráni ellenállás a KRK-val szemben.	Irán növekvő szerepe. 60+ ország nemzetközi koalíciója az IÁ ellen. Török, iráni ellenállás a kurd függetlenedési törekvésekkel szemben.

Rövidítések: „Iszlám Állam” = IÁ; Kurdisztáni Regionális Kormányzat = KRK

Korszakhatárok: 1991 – öbölháború; 2003 – Szaddám-rezsim megdöntése; 2005 – új iraki alkotmány, demokratikus választások; 2011 – amerikai kivonulás; 2014 – IÁ előretörése

Forrás: Csiki Tamás: *Érdekek, lehetőségek és stabilitás Észak-Irakban*. *Nemzet és Biztonság*, 2011. 3. sz. 17. o. 2012-től kiegészítve a szerző saját jegyzeteivel.

A legutóbbi, 2014. április 30-án megtartott iraki parlamenti választásokon a kurd pártok – szemben a két korábbi (2005, 2010) választással – nem koalícióban indultak. A választási eredményeket tekintve összességében mégis növelni tudták a megszerzett országgyűlési helyek számát. A 328-ból 62 helyet szereztek meg kurd politikusok, ami 19%-os részarányt jelent. Irakban a lakosság hagyományosan az etnikai és vallási törésvonalak mentén szavaz, így nem meglepő a kurdok népességén belüli arányához közeli szavazatszám. A leadott voksok a kurdok által lakott területeken belül is többnyire a hagyományos érdekszférák alapján oszlottak meg: KDP 25 (8 Dohuk, 7 Erbil, 6 Ninive, 2 Szulejmánija, 2 Kirkuk), PUK 21 (6 Szulejmánija, 6 Kirkuk, 4 Erbil, 2 Ninive, 1 Dohuk), Gorrán 9 (7 Szulejmánija, 2 Erbil), Kurdisztáni Iszlám Unió 4 (2 Szulejmánija, 2 Dohuk), Kurdisztáni Iszlám Csoportosulás 3 (2 Erbil, 1 Szulejmánija) elnyert parlamenti hely.⁶ A képviselők informális megállapodása alapján a síita miniszterelnök és a szunnita házelnök mellé július 24-én kurd államelnököt választottak a veterán Fuád Masszúm személyében, aki elődjéhez, Dzsálál Tálibánihoz hasonlóan a Kurd Hazafias Unió (PUK) alapítói közé tartozik.⁷ Az arányos politikai képviselet így lényegében 2014-ben is megvalósult a kurdok számára. A Kurd Szövetség felbomlása ugyanakkor jól mutatta a fragmentációs folyamatot.

Az iraki kurd politikát két nagy párt, a Kurdisztáni Demokrata Párt (KDP) és – 1975-ös megalapítása óta – a Kurdisztáni Hazafias Unió (PUK) versengése és együttműködése határozza meg. Az együttműködés alapjait az úgynevezett Washingtoni Nyilatkozat teremtette meg, amelyet – amerikai közvetítéssel – 1998-ban írt alá Dzsálál Tálibáni (PUK) és Maszúd Barzáni (KDP), lezárva a „testvérháborút”, valamint megoldva a legégetőbb belső konfliktusokat. 2006. január 21-én megszületett az Egyesítési Megállapodás, amelyben a két párt megegyezett a kormányzati pozíciók (valamint források) egyenlő arányú elosztásáról, és létrejött az egységes Kurdisztáni Regionális Kormányzat. 2007-ben a két fél stratégiai megegyezésre jutott, amelyben tovább erősítették az együttműködést. Mindezt összevetve azt mondhatjuk, hogy az ideológiai különbségeik (a KDP egy konzervatív, törzsi alapú párt, míg a kozmopolitább PUK inkább szociáldemokrata irányvonal felé húz), az eltérő társadalmi bázis és – a földrajzi elhelyezkedés által részben determinált – külpolitikai orientáció, valamint az állandósult hazai versengés ellenére a két párt egyfajta sziámi ikerként testesíti meg az iraki kurd politikát. A lehetőségek eredményes kihasználásában nagy szerepe volt annak, hogy a kurdok képesek voltak egységesen fellépni a közös érdekek képviseletében.⁸

A KKK több mint egy évtizedig ezen a bipoláris alapon strukturálódott, a hazai és regionális érdekek egyensúlyban tartásával biztosítva a stabilitást. Idővel azonban ez a megegyezés fenntarthatatlannak bizonyult. Okai között említhetjük a nagyfokú korrupciót,

6 IHEC announces official Iraqi parliamentary election results... *Ekurd Daily*, 2014. 05. 19.

7 Loveday, Morris: Veteran Kurdish Politician Elected President of Iraq. *The Washington Post*, 2014. 07. 24.

8 *Arming Iraq's Kurds: Fighting IS, Inviting Conflict*. *Crisis Group Middle East Report*, 158. sz. 2015. 05. 12. 5–6. o.

nepotizmust, illetve a két pártnak azt az elmaradását, hogy az évek alatt nem frissítették a vezetőség összetételét, nem próbáltak nyitni a fiatal generációk felé.⁹ Az első törés a PUK-n belül keletkezett, amelyből 2009-ben kivált a Gorrán (Mozgalom a Változásért) elnevezésű párt. Tagjai és szimpatizánsai nagyrészt azok a fiatalok voltak, akik megelégtették a két párt monopóliumát. Igaz, a belső viták ekkorra már jelentősen meg is gyengítették a PUK-t. A 2009-es kurdisztáni regionális választásokon a Gorrán a szavazatok 25%-át nyerte el és vált a második legnagyobb erővé az egyesült KDP–PUK-lista után.¹⁰

A kurd elitcsoportok (addigi viszonylagos) belső egységében keletkezett törés legfőbb veszélye, hogy csökkentheti a lehetőségek kihasználásának képességét, illetve gyengítheti a KRK érdekérvényesítési pozícióját. Ennek a törésvonalnak a további mélyülése mutatkozott meg a 2013-as kurdisztáni regionális választásokon, ahol a KDP és a PUK külön indulása megnyitotta a lehetőséget a Gorrán számára, amely meglepetésre megelőzte a PUK-t. Előbbi 24, utóbbi mindössze 18 helyet szerzett meg a kurd parlamentben, ami a legalacsonyabbnak számít a PUK történetében. A győztes Barzáni és a KDP lett 38 elnyert képviselői hellyel.¹¹ Mivel egyik pártnak sem sikerült megszereznie az abszolút többséget (ehhez 56 hely kellett volna), koalíciós kormány alakult. A KDP partnere azonban nem a PUK, hanem a Gorrán lett.

A PUK részleges összeomlása megfosztotta a KDP-t stratégiai partnerétől, veszélybe sodorva az egyensúlyon alapuló megállapodást, amely oly sokáig biztosította a stabilitást. Mivel a Gorránnak nincs saját fegyveres ereje – a PUK azonban, azzal együtt, hogy támogatottsága csökkent, még rendelkezett a sajátjával –, nem volt képes a KDP új stratégiai partnerévé válni, noha 2014 júniusában csatlakozott hozzá a kormányalakításhoz. Bár a párt kulcspozíciókat kapott a kormányban (pénzügy, pesmerga ügyek), nem volt képes átvenni a tényleges irányítást az intézmények fölött, ahol olyan hivatalnokok dolgoztak, akiknek a lojalitása máshová kötődött. Kritikusai szerint a Gorrán kormányzati ambíciója miatt feladta a szerepét mint meghatározó ellenzéki párt, azonban képtelen volt arra is, hogy ellensúlyként helyettesítse a PUK-t a KDP-vel szemben. A PUK gyengesége tovább táplálta a KDP régóta meglévő törekvését, hogy a kurd politika egyedüli vezetőjévé váljon.¹²

A PUK meggyengülésében és a Bagdaddal való konfliktus kiéleződésében az is közrejátszott, hogy az ikonikus kurd politikus, a nyolcvanas éveiben járó Dzsálál Tálibáni egészsége igencsak megromlott, és 2012 decemberében sztrókot kapott. Tálibáni korábban Irak elnökeként kulcsszerepet játszott az etnikai és szektáriánus feszültségek kezelésében, valamint a központi kormányzattal való kiegyensúlyozott viszony fenntartásában, hiányával azonban Barzáni közvetlenül konfrontálódhatott Bagdaddal.

A kurd pártok közötti legélesebb politikai konfliktust jelenleg az elnök személyének kérdése jelenti. A KDP-t vezető Maszúd Barzáni 2005 óta tölti be a régió elnöki tisztsé-

9 A fiatalok megnyerése márpedig egyre fontosabb, tekintve, hogy a KRK népessége egyre fiatalodik: a lakosságnak jelenleg körülbelül a fele 21 év alatti.

10 Arming Iraq's Kurds... i. m. 5–6. o.

11 A Kurdisztáni Iszlám Unió 10, a Kurdisztáni Iszlám Csoportosulás 6, a Kurdisztáni Iszlám Mozgalom 1 helyet szerzett. A kurd parlamentben 11 hely hagyományosan a kisebbségek számára van fenntartva (5 türkmén, 5 keresztény, 1 örmény képviselő). Emellett 1-1 helyet szerzett három baloldali párt. Az összesen 111 parlamenti helyre a 30%-os női kvótának megfelelően 77 férfi és 34 női képviselő került megválasztásra. [IHEC announced final results of Iraq's Kurdistan Parliamentary elections 2013](#). *E Kurd Daily*, 2013. 10. 02.

12 Arming Iraq's Kurds... i. m. 6. o.

gét. 2013-ban, a második elnöki ciklus lejártát követően a kurd parlament további két évre meghosszabbította a mandátumát 2015. augusztus 19-ig, azzal a kitételrel, hogy az még egyszer már nem hosszabbítható meg.¹³ Barzáni azonban az „Iszlám Állam” jelentette fenyegetésre hivatkozva maradni akar a posztján, míg a többi párt a távozását követeli. A három nagy pártnak augusztus óta nem sikerült megegyeznie, nemcsak arról, hogy kinek kellene követnie Barzánit, hanem még arról sem, hogy milyen módon válasszák meg az utódját. A KDP-nek kedvezne, ha 2009-hez hasonlóan közvetlen választásokra kerülne sor, ha viszont a parlament választaná az elnököt (mint 2005-ben), az a PUK-nak és a Gorrának jelenthetne esélyt, ketten együtt ugyanis több helyet birtokolnak a kurd parlamentben a KDP-nél.¹⁴ A kérdés szervesen illeszkedik abba a szélesebb vitába, amely akörül zajlik, hogy egy erős elnöki, vagy egy parlamentáris berendezkedésű rendszer felé mozduljanak el, mely utóbbiban az elnök csak szimbolikus hatalommal bírna. Ez volt az a kardinális kérdés, amely lényegében már a 2009-es kurd alkotmánytervezet elfogadását is megakadályozta.¹⁵ A politikai problémát részben megoldotta ugyan, hogy augusztus 17-én a Kurdisztáni Konzultatív Tanács (*Kurdistan Consultative Council*) 2017-ig meghosszabbította Barzáni mandátumát, Mohamed Júszuf Szádik, a kurdisztáni parlament elnöke (és mások) szerint azonban a szervezetnek nincs hatásköre egy ilyen döntés meghozatalához.¹⁶ Barzáni elnökségének legalitása és legitimitása így továbbra is megkérdőjelezhető. Nem kizárt, hogy a vita egészen a következő, 2017-es választásokig el fog húzódni.¹⁷ Az idő mindenestre sürgeti a megegyezést, a bizonytalan helyzet hosszabb távon ugyanis a régió destabilizálódását vonhatja maga után.¹⁸ Az elnöki törvény körüli viták aláhúzzák az iraki kurd demokratikus intézmények további konszolidációjának, illetve a klánok által a politikai pártokra gyakorolt befolyás csökkentésének szükségességét.¹⁹

Barack Obama elnök betartotta 2008-as választási ígéretét: 2011. december 18-án az utolsó amerikai konvoj is elhagyta Irakot. Bár a katonai jelenlét meghosszabbításáról ezt megelőzően hosszas tárgyalások folytak, megegyezés híján az amerikai erők – kisszámú tanácsadót és kiképzőt hátrahagyva – végül távoztak. A csapatkivonással együtt járó előzetes félelmek pedig, amelyek az Egyesült Államok által kikényszerített kényes politikai egyensúly felborulásától, a szunniták elleni erőszak fellángolásától tartottak, szinte azonnal igazolást nyertek.²⁰ A síita miniszterelnök, Núri al-Málíki hatalomkoncentrációt célzó, szektáriánus alapú politizálásba kezdett. Jelzésértékű volt, hogy az utolsó amerikai katonák távozásával szinte egy időben Málíki elfogadási parancsot adott ki Tárik al-Hásimi alelnök

13 Extending Barzani's term is illegal: Iraqi Kurdistan parliament speaker. *Ekurd Daily*, 2015. 08. 18.

14 Katzman, Kenneth – Humud, Carla E.: Iraq: Politics and Governance. *Congressional Research Service*, 2015. 09. 16. 17. o.

15 Zebári, Abdel Hamid: Iraqi Kurds Endure Seven-Year Wait for New Constitution. *Al-Monitor*, 2013. 01. 22.

16 Szálih, Mohammed A.: KRG parliament speaker: Barzani's term extension, against the law'. *Al-Monitor*, 2015. 08. 28.

17 Natali, Denise: Is Iraqi Kurdistan splitting apart ... again? *Al-Monitor*, 2015. 09. 25.

18 2015. október elején zavargások törtek ki Szulejmánija tartományban, amelynek során a tüntetők a KDP irodái ellen intéztek támadást több városban. Az összecsapásoknak öt halálos áldozata volt. A kormányellenes tüntetések kirobbanása mögött elsősorban a gazdasági válság elhúzódása, a közalkalmazottak béreinek visszatartása, a nagymértékű korrupció húzódik meg, illetve hogy a pártoknak még mindig nem sikerült megegyezni az elnöki szék sorsáról. Válaszként a KDP a Gorránt vette célba, őket vádolva az erőszakos cselekményekért. Október 12-én négy Gorrán-párti minisztert, köztük a pesmergaüggyit eltávolították a kormányból, a parlament elnökének pedig megtiltották, hogy belépjen Erbilbe. Coles, Isabel: *Political crisis escalates in Iraq's Kurdistan region*. *Reuters*, 2015. 10. 12.

19 Phillips, David L.: *State-Building in Iraqi Kurdistan*. *Columbia University*, 2015. október. 10. o.

20 Friedman, George: *The U.S. Withdrawal and Limited Options in Iraq*. *Stratfor*, 2010. 08. 17.

ellen, terrorcselekmények elkövetésével vádolva az Irakijja pártkoalíció vezetőjét. Hásimi az autonóm kurd területre, Maszúd Barzánihoz menekült, aki nem volt hajlandó kiadni őt.²¹

A kurdokkal a központi kormány kapcsolata azonban nem csak emiatt romlott tovább. Kieleződött például az olajvita, aminek következtében 2014 januárjától – ahogyan Málíki már korábban is fenyegetett vele – Bagdad elkezdte visszatartani az éves költségvetési előirányzatot (az állami költségvetés 17%-át) a Kurd Regionális Kormányzattól, mintegy megtorlásként arra, hogy a kurdok egy új, független vezetéken keresztül, Bagdad jóváhagyásának kikérése nélkül kőolajat kezdtek exportálni Törökországba. Ezzel a lépéssel a kormány egyben azt is megmutatta – elsősorban az esetleges kurd függetlenségben gondolkodóknak –, hogy milyen mértékben függ továbbra is a KRK gazdaságilag Iraktól.

Málíki autoriter vezetési stílusa, a hatalomkoncentrációt célzó, az alkotmányosság hátrát súroló vagy azt meg is sértő intézkedései, amelyeket koalíciós partnereinek nagy része is ellenzett – saját kezében tartotta például a védelmi, a belügyi és a nemzetbiztonsági tárcát, amely önmagában óriási hatalmat biztosított számára, de igyekezett kiterjeszteni hatalmát a központi bankra, a választási bizottságra, bírói testületekre is, miközben ellenzékiek tucatjait tartóztatta le bármiféle bírói ítélet nélkül –, odáig vezettek, hogy 2012 tavaszára előrehaladott tárgyalások folytak a Málíki-kormány megbuktatásáról a Muktada asz-Szadr vezette, radikálisnak nevezhető šiíta Szadr Frakció, Barzáni és a szekuláris, non-szektariánus irányvonalat hirdető, főként szunnita pártokat tömörítő Irakijja pártkoalíció vezetője, a korábban (2004–2005 között) az ideiglenes iraki kormány miniszterelnöki tisztjét betöltő Ijád Allávi között.²² A bizalmatlansági indítvány benyújtására azonban végül nem került sor, és Málíki csak 2014 augusztusában – az áprilisban még megnyert parlamenti választások után – kényszerült távozni, és átadni a helyét Hajder al-Abádinak. Málíki kirekesztő politikája elidegenítette mind a szunnitákat, mind a kurdokat. Az általános elégedetlenség nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a 2003-ban hatalmától megfosztott iraki diktátor, Szaddám Huszein hívei, illetve a szunnita közösség egy része összefogott az „Iszlám Állam” szélsőségeivel. A nehezen megszerzett autonóm jogok Málíkiel szembeni féltése szintén közrejátszott abban, hogy a kurdokat, elsősorban Maszúd Barzánit a függetlenedés egyre nyílabb hangoztatása felé tolta, egészen annyira, hogy 2014. július 3-án függetlenségi referendum megtartását javasolta a kurd parlamentnek.²³

A KDP és a PUK a KRK-n belüli földrajzi elhelyezkedése – a KDP a Törökországgal, míg a PUK az Iránnal határos területeket ellenőrzi – mintegy predesztinálja az eltérő hatalmi kötődést. Nem véletlen, hogy a KDP hagyományosan Ankarától, a PUK pedig Teherántól várhat külső segítséget, amikor szorult helyzetbe kerül.²⁴ A PUK a kudarccal végződő 2013-as kurd regionális parlamenti választásokat követően – attól tartva, hogy elveszíti politikai súlyát – igyekezett erősíteni szövetségét Iránnal. Annak ellenére, hogy a PUK nem határos Szíriával, így – földrajzi elhelyezkedéséből adódóan – az „Iszlám Állam”

21 Wagner Péter: *Irak a tartományi választások után. MKI-tanulmányok*, T-2013/19. 11–12. o.

22 Uo.

23 *Iraq: Kurdish president proposes independence referendum. The Guardian*, 2014. 07. 03.

24 Törökország és Irán érdekei megegyeznek abban, hogy meg kell őrizni Irak területi integritását, egyben minden eszközzel megakadályozni egy önálló kurd állam létrejöttét. Ezen túlmenően azonban az Irakkal kapcsolatos érdekeik szinte minden másban ellentétesek egymással; ugyanakkor mindketten szívesen játsszák ki a különböző iraki szereplőket egymás ellen saját érdekeik érvényesítése céljából.

jelentette fenyegetés is kevésbé érinti, mint a KDP-t, iráni útmutatással aktívan bekapcsolódott a szíriai polgárháborúba, ahol a saját pesmergáit telepítette a szíriai kurd területekre, hogy segítse a Demokratikus Egyesülés Pártját (PYD) és a Népi Védelmi Egységeket (YPG) Kobaniban. A PUK jelenléte Szíriában nem kis részben a PYD/YPG Irántól való stratégiai függőségének biztosítását is szolgálja.²⁵

Az iráni támogatás hozzájárult ahhoz, hogy a 2014. áprilisi iraki parlamenti választásokra a PUK visszanyerje a második helyet, megelőzve a Gorránt.²⁶ A segítségnek azonban ára is van. A PUK egyre nagyobb mértékben került függő helyzetbe Irántól, a YPG-vel való kényszerű katonai partnerség mellett a hatalom megosztására kényszerülve az Irán által támogatott síita milíciákkal. A pesmergáknak – a síita milíciákkal való kényelmetlen kapcsolatuk ellenére – el kellett fogadniuk, hogy amikor együtt telepítették őket a harcra, időnként síita parancsnokok diktálták a feltételeket a kurd katonai vezetőknek.²⁷ Az irániak nem is titkolják jelenlétüket: a Forradalmi Gárda al-Kudsz nevű különleges egységének parancsnoka, Kászim Szulejmáni 2014 októberében nyíltan megjelent a pesmergák oldalán Kirkuknál a frontvonalban.²⁸ Teheránnak egyre nagyobb szerepe van az iraki politikában, befolyása nem várt mértékben megnőtt az ország egész területén.²⁹ A folyamat sokak szerint az iraki biztonsági struktúra „hezbollahizációjához”³⁰ vezethet: a politikai ellenőrzés átvételéhez, azonban ezúttal nem egy Libanon méretű országban, hanem egy 36 milliós lélekszámú olajhatalomban.³¹

A KDP-nek mind a hagyományos regionális szövetségi rendszere, mind közvetlen érdekei másfajta lépéseket követeltek. A KDP célja sokkal inkább az volt a szíriai konfliktus kitörését követően, hogy megfékezze a különböző erőket, és ellensúlyozni tudja a PKK/PYD/YPG jelenlétét a szomszédságában. 2014 nyaráig e törekvéseiben erősen támogatta Törökország. Ankara az elmúlt évtizedben szoros gazdasági és politikai kapcsolatokat tartott fenn a KRK-val – egyidejűleg távolodva Bagdadtól –, ez azonban a biztonsági együttműködés területére csak annyiban terjedt ki, ami a Kurd Munkáspárt (PKK) elleni közös fellépést szolgálta. Az iraki kurdoknak megvan az okuk arra, hogy jó kapcsolatokra törekedjenek Ankarával. A török gazdasági érdekeltségek ugyanis hatalmas méreteket öltenek.³² Barzáni 2014. júliusi függetlenedésre felszólító nyilatkozata azonban növelte a törökök bizalmatlanságát a kurd regionális kormányzattal szemben. Ráadásul, mivel Tö-

25 Arming Iraq's Kurds... i. m. 8. o.

26 Uo. 13. o.

27 Uo. 22–23. o.

28 Uo. 14. o.

29 Irakban nem felejtik el azt sem, hogy Teherán – ha főként öns érdekkel által vezérelve is – nem tévovázott, amikor az „Iszlám Állam” fenyegetni kezdte Erbil, és Irán volt az első állam, amely segítséget küldött a kurdoknak, míg az Egyesült Államok légitámaszainak megindulására még hetekig várni kellett.

30 A libanoni síita politikai és félkatonai (számos nyugati, valamint arab ország által terrorszervezetként nyilvántartott) szervezet, a Hezbollah eredetileg egy, az 1982-ben Libanonba bevonuló izraeli csapatok elleni milíciaként jött létre, melynek tagjait az iráni Forradalmi Gárda képezte ki. A Hezbollah – amely egyes becslések szerint a katonai mellett évente mintegy 100 millió dolláros pénzügyi segítséget kap Teherántól – kiépített egy „államot az államban” Libanonban. A szervezet egyfajta iráni „proxy”-ként működik a térségben, elősegítve az iráni érdekek érvényesülését. Hasonló modell kialakulásától tartanak Irakban, melynek szuverenitása a növekvő iráni befolyás következtében jelentősen csökken.

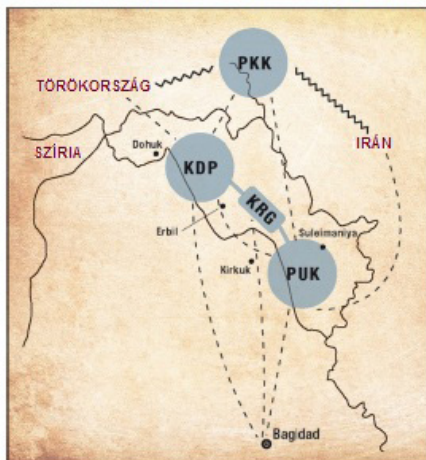
31 Knights, Michael: *The Long Haul – Rebooting U.S. Security Cooperation in Iraq*. *The Washington Institute for Near East Policy*, 2015.

32 2013-ban a KRK Törökország 3. legnagyobb exportpartnerévé lépett elő, évi 8 milliárd dollár értékű exporttal. Az Erbilben működő 500 külföldi vállalatból 380 török hátterű.

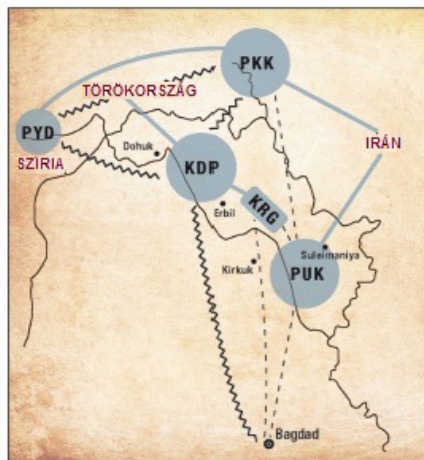
rökörszág – a kurdotkat saját szempontjából az „Iszlám Államnál” nagyobb fenyegetésként értékelve – sokáig egyáltalán nem volt hajlandó fegyveres úton befolyni az „Iszlám Állam” elleni harcokba, végül a KDP is kénytelen volt a szövetségesekek mellett iráni segítséért folyamodni.³³

A különböző szereplők kapcsolatának változásai Észak-Irakban

1. A "stratégiai megállapodás" időszaka (2007-2013)

2. Kurd kapcsolatok az "Iszlám Állam" előtt (2014. máj.)

3. Kurd kapcsolatok az "Iszlám Állam" előretörésével (2015)

Forrás: Crisis Group, 2015

33 Ankara végül 2015. július 25-én döntött úgy, hogy fegyveres úton beavatkozik az iraki és szíriai harcokba, egyszerre indítva támadást a terrrorszervezetként számon tartott PKK észak-iraki bázisai, valamint az „Iszlám Állam” ellen. 2008 után legutóbb 2011 októberében vonultak fel ismét a török fegyveres erők tagjai szárazföldön Észak-Irakban, amihez a 2007-ben aláírt török–iraki egyetértési memorandum, valamint terrorizmusellenes együttműködésről szóló megállapodás a törököknek kvázi legitimitást biztosít. A KRG vezetése válaszként felszólította a PKK-t, hogy a civil lakosság védelme érdekében vonuljanak távolabb a lakott területektől.

Gazdasági lehetőségek

Az iraki kurdok gazdasági lehetőségeinek változását három kulcsfontosságú tényező alapján vizsgálhatjuk:

1. az erőforrásokhoz (elsősorban az iraki kőolajkincshez) való hozzáférés;
2. a piacokhoz való hozzáférés;
3. a külföldi tőkebefektetések változása. A fejezet e tényezőket értékeli.³⁴

Irak gazdasága rendkívüli mértékben függ a kőolajtól. Az olajból származó bevételek adják a GDP 70%-át, az export 99%-át, valamint a kormány bevételeinek 95%-át. A Nemzetközi Energiaügynökség (IEA) adatai szerint jelenleg bizonyítottan mintegy 144 milliárd hordónyi kőolaj található az iraki olajmezőkön, ami a világ ötödik legnagyobb készletével rendelkező államává teszi Irakot.³⁵ A kőolajnak azonban nemcsak Irak, hanem az iraki kurd régió gazdasága szempontjából is kulcsfontosságú jelentősége van. Bár az iraki olajkincsnek csak töredéke, bizonyítottan mintegy négy milliárd hordónyi kitermelhető kőolaj található a Kurdistan Regionális Kormányzat területén,³⁶ a vitatott hovatartozású területekkel együtt ez a szám lényegesen (legalább 20 milliárddal) megemelkedne, ami jelentős erőforrást adna az iraki kurdok kezébe. A következőkben az erőforrásokhoz – elsősorban a kőolajhoz –, valamint a szállítási infrastruktúrához – ezen keresztül a piacokhoz – való hozzáférés lehetőségeit, illetve azok változásait vizsgáljuk, mint az iraki kurd gazdaság – így a régió – stabilitása szempontjából meghatározó tényezőket, majd ezt követően röviden kitérünk a nem olajszektorba irányuló külföldi befektetéseknek a kurd gazdaságban betöltött szerepére.

34 A gazdasági folyamatok komplexitása további specifikus, a gazdasági növekedésre vonatkozó mutatók elemzését is indokoltá tenné, ezt a hiteles, részletes és az egyes trendek kimutatásához szükséges időtávra visszamenőleg rendelkezésre álló adatok hiánya azonban nem teszi lehetővé. E három kiemelt tényező ugyanakkor meghatározó szerepet játszik a régió stabilitásának megteremtésében.

35 A kőolaj mellett érdemes néhány szót ejteni a földgázzal is. Az Irakban található földgázkészletek méretét mintegy 3,17 trillió köbméterre becsülik. A földgáz exportjának megítélése azonban meglehetősen ellentmondásos, mert a gázra szükség lenne a hazai villamos erőművekben. Az ország legnagyobb részén ugyanis még mindig csak napi 8-12 órában biztosított az elektromos áramellátás. Lényegesen jobb a helyzet a KRK területén. A *Dana Gas* 2007-ben írt alá szerződést a kurd regionális kormányzattal a Hór Mór és Csamcsamál mezők kitermeléséről, a 2008-ban megindult földgázki-termelés pedig azóta több mint 4 millió iraki elektromos energiaellátását biztosítja 24 órában. A jövőben nincs kizárva a földgáz exportjának megindítása a kurd területekről. A hírek szerint egy török–kurd megállapodás alapján a gázexport már 2017-ben megindulhat a két fél között. Kayakiran, Firat – Hacaoglu, Selcan: *Genel to Produce Kurds' Gas as Turkey Said to Ready Pipeline*. *Bloomberg*, 2014. 11. 13.

36 U.S. Energy Information Administration: *eia.gov*, 2015. 01. 30.

Kőolaj- és földgázforrások kurd területeken

Forrás: Crisis Group, 2015

Az iraki alkotmány 109. cikke értelmében a kurdok a lakosságon belüli arányuk alapján 17%-ban részesednek a központi költségvetésbe befolyó minden jövedelemből, így az ország egész területén kitermelt kőolaj után járó bevételekből is. A vitára Bagdad és Erbil között az ad okot, hogy a KKRK álláspontja szerint a kormánzatnak autonóm joga van dönteni a fennhatósága alatt Észak-Irakban található olajkészletek kitermeléséről, az exportpartnerek kiválasztásáról és az export útvonaláról mindaddig, amíg tiszteletben tartja a bevételek megosztását az alkotmány szerinti 17:83 arányban. Bagdad azonban mindent jogszerűtlennek tartja, és ez a vélemény- és érdekkülönbség – a központi szabályozás megalkotásának húzódásával – a mai napig újra és újra felizzó, parázs vitára ad alapot.

2010-ben a feleknek sikerült (ideiglenesen) megegyezésre jutniuk. Május 19-én az iraki parlament elfogadta az északi mezőkről történő kitermelést engedélyező törvényt, majd a decemberben felálló új iraki kormány olajügyi minisztere, Abdul Karim al-Luajbi közös nevezőre jutott kurd tárgyalópartnereivel. A megállapodás alapján, amit 2011. január

24-én a Kurdisztáni Nemzetgyűlés is jóváhagyott, a KRK exportálhat kőolajat azokkal a partnereivel, amelyekkel már élő szerződése van, de kizárólag a nemzeti vezetékrendszeren keresztül.³⁷

A vita következő állomására 2012 áprilisában került sor, amikor ismét leállt a – 2011 februárjában megindult – kőolajexport. A kurdok a szállítást csak augusztusban indították újra, miután sikerült megállapodni a kurd területen működő külföldi vállalatok Bagdad általi kifizetéséről. Ekkor körülbelül 120 ezer hordó volt a napi export szintje a KRK-ból.³⁸

A piacokhoz való jobb hozzáférést biztosítandó, a KRK 2013-ban elkezdett egy önálló kurd–török olajvezetéken dolgozni. Necsirvan Barzani, a KRK miniszterelnöke és Recep Tayyip Erdoğan török miniszterelnök 2013 novemberében írták alá a megállapodást a vezeték megépítéséről, a találkozóhoz kapcsolódóan pedig az állami hátterű Török Energiavállalat (TEC) aláírt egy szerződést 13 feltárási területen való működésről, amelyek felelben az amerikai ExxonMobillal működik együtt. Az új csővezeték a Tak Tak olajmezőről szállít olajat a török–iraki határhoz, ahol becsatlakozik a Kirkuk–Ceyhan-vezetékbe. 2014 májusában töltötték hajókra az első szállítmány kurd olajat Ceyhanban, ami az új csővezetéken keresztül érkezett Törökországba. A vezeték kapacitása ekkor körülbelül 150 ezer hordó naponta (körülbelül 24 000 m³/nap).³⁹

Bagdad nem tűrte szó nélkül az önálló kurd akciót. Málíki beváltotta a fenyegetését: a bagdadi kormány felfüggesztette a bevételek 17%-ának folyósítását a kurd régióba, és eljárást indított a kurd regionális kormányzat ellen. Emellett feljelentette Törökországot a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara párizsi székhelyén, valamint perrel fenyegette azokat is, akik megvennék az „illegális” kurd olajat. A központi kormány több alkalommal is kijelentette, hogy egy ilyen energiaügyi alkut egyértelműen beavatkozásként tekint Irak szuverenitásába.

A „független” kurd kőolaj sem talált könnyen vásárlókra. Bár a titoktartás miatt az egyes hajók szállítmányának útvonala nehezen nyomon követhető, az *International Oil Daily*nek sikerült néhány információhoz hozzájutnia.⁴⁰ A KRK és a központi kormány közötti vitának köszönhetően a Ceyhanban kurd olajhordókkal megtöltött hajók közül a *United Leadership* Marokkó, míg a *United Kalavryta* Texas partjainál volt kénytelen hosszasan vesztegelni, a hatóságok ugyanis – nem akarván vitába keveredni Bagdaddal – jogi aggályokra hivatkozva nem engedték kirakodni a hajó rakományát. Németország és Olaszország hasonló indokkal szintén visszalépett a vásárlástól. Két további hajót (*United Emblem* és *Ultimate Freedom*) Szingapúr és Korea partjainál láttak hajózni; az egyik szállítmány potenciális vásárlói között pedig a Mol neve is felmerült.⁴¹ A *Bloomberg* információi szerint a kurdok végül a nagyobb kockázat miatt jelentős árkedvezménnyel, mintegy féláron próbálták eladni az egyik tanker egymillió hordós olajszállítmányát, a KRK azon-

37 A kurdok 2004-től 2010-ig – 2007-től az elfogadott saját regionális olaj- és gáztörvény alapján – több mint 40 külföldi céggel írtak alá termelésmegosztási szerződést (*Production Sharing Agreement – PSA*), köztük olyan jelentős vállalatokkal, mint például az Exxon, a Total, a Chevron vagy a Gazprom.

38 A KRK a csővezeték mellett teherautókon is szállít, becslések szerint naponta 50-100 ezer hordó kőolajat Törökországba, illetve Iránba.

39 A Genel Energy honlapja: genelenergy.com.

40 Kurds Ratchet Up Exports, Increase Volumes Through Iraq-Turkey Pipeline. *International Oil Daily*, 2014. 09. 03. Idézi: Pirog, Robert: *Kurdish Oil Exports and U.S. Policy*. *Congressional Research Service*, 2014. 09. 10. 5–6. o.

41 Pirog, Robert: *Kurdish Oil Exports...* i. m. 6. o.

ban ezt cáfolta. Egy másik forrás szerint ezzel egyidejűleg a törökök négyszer nagyobb tranzitdíjat kértek a kurdoktól, mint Bagdadtól.⁴² Az a két hajó (*United Emblem, Kamari*), amelynek sikerült eladnia a szállítmányát, az izraeli Askelon kikötőjébe érkezett, ahonnan a kőolaj valószínűleg tovább haladt ismeretlen vásárlóihoz. Izraelnek nincsenek szerződése az iraki olajra – az Egyesült Államokkal és Európával ellentétben –, így meglehetősen korlátozott következményekkel kell szembenéznük, ha Bagdad ellenérzéseit figyelmen kívül hagyva a kurdokkal üzletelnek.⁴³ Askelonból csővezeték halad a vörös-tengeri Eilat kikötőjéhez, ami lehetővé teszi, hogy a Szezi-csatornát megkerülve ériék el a hajók Ázsiát. A fentiekből az látszik, hogy egy stabil exportpiac kiépítése várhatóan nem kis kihívást fog jelenteni a jövőben a KRK-nak, ugyanakkor elkerülhetetlenül szükségük van rá, ha hosszabb távon komolyan önálló értékesítésben gondolkodnak.⁴⁴

2014 nyarán az „Iszlám Állam” nagyarányú előretörést hajtott végre Irakban. Júniusban elfoglalta Moszult, majd megtámadta Kirkuk régiót, és ellenőrzése alá vonta Szaláheddín tartomány fővárosát, Tikritet. Támadás érte Baidzsit is, ahol Irak legnagyobb kőolajfinomítója található, amely így bizonytalan ideig leállásra kényszerült, kiesést okozva a villamosenergia-termelésben, és hiányt finomított kőolajtermékekben, például benzinben. A Kirkuk–Ceyhan-vezetéket is számos támadás érte, így már márciusban le kellett állítani. A kurdok – kihasználva a központi kormány gyengeségét – az „Iszlám Állam” fegyveres úton történő visszaszorítása során átvették az ellenőrzést a vitatott hovatarozású kirkuki régió, egyben az ottani olajmező részét képező Avana Dome és Baj Hasszán fölött.⁴⁵

Bagdadnak és Erbilnek csaknem egy egész év elteltével, 2014 decemberében sikerült ismét megegyezni az olajkitermelésről és -szállításról. Az új, azonban még mindig csak ideiglenes megállapodás alapján a kurdoknak saját területükről napi 250 ezer hordó kőolajat kell eljuttatniuk Ceyhanba, amit az iraki Állami Olajértékesítő Szervezet (*State Oil Marketing Organization–SOMO*) értékesít – a kurdok tehát lemondanak az önálló értékesítésről. Emellett lehetővé kell tenniük további napi 300 ezer hordónyi kőolaj exportját Kirkukból Törökországba a KRK–Törökország-vezetéken keresztül, így Bagdad számára lehetővé válik az északi export saját vezetékének kiesése ellenére is. Cserébe a kormány újraindítja a költségvetésből a KRK-t megillető rész folyósítását, valamint egymilliárd dollárral támogatja az „Iszlám Állammal” küzdő pesmerga harcosokat.⁴⁶

42 Hacaoglu, Selcan – Fairweather, Jack – Razzouk, Nayla: *Oil Odyssey Offers Glimpse of Kurdish Independence in Iraq*. *Bloomberg*, 2014. 06. 19.

43 Irak a többi arab államhoz hasonlóan nem ismeri el Izraelt, valamint részt vett ellene a blokádban. Izrael viszont igyekszik szoros kapcsolatokat fenntartani kurd vezetőkkel, Kurdistan pedig mint esetlegesen létrejövő önálló államot hasznos jövőbeli szövetségesnek látja az arab dominanciájú térségben. Carlstrom, Gregg: *Iraqi Kurdish oil tanker anchors off Israel*. *Al-Jazeera*, 2014. 06. 23.

44 A transzperencia egy további fontos elem, amin még dolgozni kell. A kurd parlament olaj- és gázbizottságának tagjai az *Al-Monitor*nak azt nyilatkozták, senki nem tudja, valójában hova folynak be a kőolajból származó bevételek. A 16 erre a célra szolgáló bankszámlából ugyanis 15-höz csak Necsirvan Barzání miniszterelnöknek és az illetékes (KDP-s) miniszternek van hozzáférése. Natali, Denise: *Is Iraqi Kurdistan splitting apart... i. m.*

45 A kurdok között konfliktusra adhat okot, hogy a KDP által ellenőrzött Avana Dome és a Baj Hasszán olajban jóval gazdagabb, mint a PUK birtokában lévő, az egész Irakban a legrégebben, 1927-ben szolgálatba állított első modern olajkút, a Baba Gurgur („örök tűz”) Dome, ami erősen kimerülőben van. A kiegyensúlyozatlan helyzet alapjául szolgálhat egy újabb KDP–PUK-konfliktusnak az olaj miatt, csakúgy, mint ahogyan a vámbevételekért harcoltak az 1990-es években – hacsak nem sikerül megtalálni az utat a stratégiai megállapodás megújításához, a változó politikai egyensúly ellenére. Hiltermann, Joost: *Clearing the Landmines from Iraqi Kurdistan's Future*. *Crisis Group Blog*, 2015. 03. 24.

46 *Iraq government reaches oil deal with Kurds*. *Al-Jazeera*, 2014. 12. 02.

Az alku 2015. június közepéig tartott, amikor a kurdok elkezdtek csökkenteni a SOMO-nak juttatott kőolaj mennyiségét, és ismét önállóan kezdtek értékesíteni. Mindkét fél a másikat hibáztatta az egyezés összeomlásáért: Erbil azzal vádolta Bagdadot, hogy nem kapott elég pénzt, Bagdad pedig Erbil, hogy nem kapott elég olajat. A kurd kormány szerint júniusban átlagosan napi 150 ezer hordónyi kőolajat szállítottak a SOMO-nak, ezen felül 571 ezret juttattak el Ceyhanba. Ez nagyjából megegyezik a SOMO adataival is. Májusról júniusra a harmadára, 14 millió hordóról 5 millió hordóra csökkent a SOMO-hoz érkező olajmennyiség a kirkuki területéről, júliusban pedig 1,3 millióra esett vissza. Az iraki export viszont ezzel együtt is rekordszintet ért el júliusban, köszönhetően a déli területek növekvő kitermelésének.⁴⁷

Luaj al-Hatíb, a Brookings Intézet dohai központjának munkatársa amellet érvel, hogy a nézeteltérések megoldásának egyetlen útja, ha elfogadják a szövetségi szénhidrogén-, valamint jövedelem-megosztási törvényt, és létrehozzák az ezekhez rendelt megfelelő intézményeket, betöltve végre az intézményi és alkotmányos vákuumot.⁴⁸ 2007 óta három törvénytervezet is született e tárgyban, de végül egyiket sem sikerült elfogadni.⁴⁹ A méltányos szabályozásra az egész ország területére kiterjedően szükség van, reális veszély ugyanis, hogy Irak déli, síita tartományai, amelyek az ország kőolajának 90%-át termelik ki, lemásolhatják a kurdokat az autonómiára való felhívásban. A bászrai politikai elit nem látja, miért kellene az ő olajprofitjuk egy részének a KRK kormányához kerülnie Erbilbe, ha ezek a bevételek csak segítenek táplálni a kurd függetlenségi törekvéseket.⁵⁰

47 Iraq State Oil Marketing Company (SOMO): somoil.gov.iq.

48 Luaj al-Hatíb a következőképpen kommentálta a 2015. júniusi eseményeket: „Minden olajalku Bagdad és Erbil között kudarcra volt ítélve, mielőtt még megszületett. Ennek megvan a maga történelme, ami 2007-ig nyúlik vissza, és én megszámlálni sem tudom, hány elbukott »Erbili Megállapodás« nevű alku kötött azóta. Ezek általában a központi és a regionális hatóságok közötti homályos egyetértésen nyugszanak, hogy elhárítsanak egy politikai akadályt minden szövetségi kormány megalakulása előtt, vagy amikor megpróbálják átvinni a központi költségvetési törvényt. Éppen ezért nem látom okát, miért lenne sikeres ez a megállapodás, mikor csak egy primitív eszközként használják, hogy kijussanak a politikai zsákutcákból, ahelyett, hogy megoldanák az igazságos elosztást és ellenőrzést.” Al-Hatíb, Luaj: [\\$7.3 billion on KRG fuel imports could have been saved with affordable gas](#). *Brookings*, 2015. 06. 27.

49 Oil and gas regulation in Iraq: overview. *Practical Law*, 2014. 09. 01.

50 Al-Hatíb, Luaj – Mehdi, Ahmed: [The Kurds Can't Afford to Leave Iraq](#). *The New York Times*, 2014. 11. 09.

Az iraki kurdok gazdasági lehetőségeinek változása az autonóm régió létrehozását követően

Gazdasági lehetőségek	2005	2007	2009
Erőforrásokhoz való hozzáférés (1)	Az Alkotmány értelmében 17%-os részesedés a bevételekből. Nincs megfelelő szabályozás.	Az Alkotmány értelmében 17%-os részesedés a bevételekből. Kurdisztáni olaj- és gáztörvény (vitatott).	Az Alkotmány értelmében 17%-os részesedés a bevételekből. Kurdisztáni olaj- és gáztörvény (vitatott).
Piacokhoz való hozzáférés (2)	Nincs kőolajexport.	Nincs kőolajexport.	Kőolajexport négy hónapon át.
Külföldi tőkebefektetések (3)	Alacsony intenzitású újjáépítés.	Fokozódó újjáépítés, arab vállalatok.	Fokozódó újjáépítés és fejlesztés, török vállalatok.
	2011	2013	2014
Erőforrásokhoz való hozzáférés (1)	Az Alkotmány értelmében 17%-os részesedés a bevételekből. Központi szabályozás (2010), kölcsönös együttműködés.	Az Alkotmány értelmében 17%-os részesedés a bevételekből. Központi szabályozás (2010), kölcsönös együttműködés.	2014 februárjától a 17%-os központi részesedés felfüggesztése. Decemberben új megállapodás, együttműködés. Új erőforrások bevonása: ellenőrzés átvétele a kirkuki régió fölött.
Piacokhoz való hozzáférés (2)	Februártól újra meginduló kőolajexport.	Kőolajexport. Megállapodás aláírása egy független kurd-török vezetékről.	Márciusban az „Iszlám Állam” támadásai miatt a Kirkuk–Ceyhan-vezeték leáll. Májusban megindul az önálló kurd export az új KRK–Ceyhan-vezetéken.
Külföldi tőkebefektetések (3)	Fokozódó újjáépítés és fejlesztés, nemzetközi vállalatok is.	Fokozódó újjáépítés és fejlesztés, rekord összegű külföldi tőkeberuházás.	Az „Iszlám Állam” hatására a befektetések visszaesnek, vállalatok vonulnak ki.

Forrás: Csiki Tamás: *Érdekek, lehetőségek és stabilitás Észak-Irakban. Nemzet és Biztonság*, 2011. 3. sz. 23. o. 2013-tól kiegészítve a szerző saját jegyzeteivel.

Az Irak egyik legstabilabb térségeként számon tartott⁵¹ kurdisztáni régió az elmúlt években vonzotta a külföldi befektetőket – a külföldi tőke pedig hozzájárult a gazdaság, így a régió stabilitásának növekedéséhez. A KRK-ban 2006 novembere és 2014 szeptember között engedélyezett projektek 41,2 milliárd dollárnyi tőkét jelentettek, beleértve a helyi beruházásokat, a közvetlen külföldi befektetéseket, valamint a vegyes vállalkozásokat is. A legnagyobb befektetők ebben az időszakban az Egyesült Arab Emírségek, Irán, Törökország, Libanon, valamint Egyiptom, de 2011-től egyre nagyobb számban vannak jelen nyugati vállalatok is, amelyek bekapcsolódnak a fokozódó újjáépítési és fejlesztési projektekbe.⁵² 2013-ban a nem olajszektorba irányuló külföldi befektetés rekordszintet ért el 5,18 milliárd dollárral – igaz, ennek több mint fele (2,5 milliárd dollár) egyetlen szereplőhöz, az Egyesült Arab Emírségekhez kötődik.⁵³ Az „Iszlám Állam” előretörése 2014 nyarán és az ezt övező bizonytalanság érthető módon visszafogta a befektetési kedvet. 2013-ban 12,4 milliárd dollárt tett ki a (kül- és belföldi) beruházások összértéke, míg 2014-ben szeptemberig mindössze 4,2 milliárd dollár értékű beruházási projektet jegyeztek be.⁵⁴ A tőke azonban nemcsak hogy nem jön, hanem menekül. Az Erbil Steel nevű vállalat például, amely korábban 18 000 tonna acélrudat állított elő havonta, júniusban evakuálta a dolgozóit, és bezárta a létesítményeit.⁵⁵

A központi költségvetésből származó pénz folyósításának leállása, az alacsony világpiaci olajárak, a nagyszámú menekült és belső menekült (IDP⁵⁶) beáramlása, a befektetések visszaesése, valamint az „Iszlám Állam” megjelenésével összefüggő egyéb gazdasági nehézségek 2014-re komoly gazdasági válságba sodorták a KRK-t. A kurd régió növekedési rátája 12% volt 2012-ben, 2014-ben azonban már csak 3%-os volt a GDP-növekedés. Ezzel egy időben a szegénységi ráta a Világbank becslései szerint a 2012-es 3,5%-ról 2014-re 8,1%-ra nőtt.⁵⁷ Humanitárius krízisről is beszélhetünk: a menekültek, illetve belső menekültek száma egyes becslések szerint elérheti a kétmillió főt, ami több mint 30%-os emelkedést jelent a régió népességében, 300 millió dolláros plusz terhet róva a régióra havonta.⁵⁸ 2015 áprilisában már 17 milliárd dolláros adóssága volt a kurd regionális kor-

51 Az *Economist Intelligence Unit (EIU)* 2014-es, több mint százhatvan országot vizsgáló, illetve rangsoroló, különböző jellemzők alapján felállított értékelésében Irak egészéhez képest a kurd régió minden index alapján előrébb végzett. Például: *Global Peace Index*: KRK 115., Irak 160. hely; *Security and Stability Index*: KRK 83., Irak 177. hely; *Quality of Life Index*: KRK 55., Irak 134. hely. Zedbagi, Rebaz: *Benchmarking the Kurdistan*. *The Economist Intelligence Unit*, 2014. július.

52 Unegbu, Angus Okechukwu – Okanlawon, Augustine: *Direct Foreign Investment in Kurdistan Region of Middle-East: Non-Oil Sector Analysis*. *British Journal of Economics, Management & Trade*. 2015, 1. sz. 38–49. o.

53 Pironti, Alexandra Di Stefano: *Foreign Investment in Kurdistan at \$5.5 billion; UAE Among Top investors*. *Rudaw*, 2014. 01. 22.

54 *The Kurdistan Region of Iraq. Assessing the Economic and Social Impact of the Syrian Conflict and ISIS*. *The World Bank*, 2015. április. 6. o.

55 Uo.

56 Az 1998-ban elfogadott meghatározás szerint IDP-nek (*internally displaced person*) nevezzük azokat az úgynevezett belső menekülteket, akik kényszerítve vagy kötelezve voltak arra, hogy elmeneküljenek, elhagyják otthonukat vagy szokásos lakhelyüket annak eredményeképpen vagy annak érdekében, hogy elkerüljék fegyveres összecsapás, általános erőszakos helyzetek, emberi jogok megsértése és természeti csapások vagy ember által okozott katasztrófa hatásait, de nem keltek át egy nemzetközileg elismert országhatáron.

57 A szám azt mutatja, hogy a lakoságnak hány százaléka él napi 1,25 dollárnál (2005 PPP) kevesebből. *The Kurdistan Region of Iraq...* i. m. 3. o.

58 Al-Hatib, Luaj – Mehdi, Ahmed: *The Kurds Can't Afford to Leave...* i. m.

mányzatnak.⁵⁹ Folyamatos nehézséget jelent az állami dolgozók kifizetése is. A KRK-ban a munkavállalóknak körülbelül a fele dolgozik a közszférában, így a fizetések – nemritkán több hónapon keresztül történő – visszatartása rengeteg embert érint, ami egyre nagyobb elégedetlenséghez vezet.⁶⁰ A Világbank becslése szerint a KRK-nak a 2015-ös évben a költségvetésén felül mintegy 1,4 milliárd dollárra lenne szüksége gazdasága stabilizálásához.⁶¹

Katonai biztonság és stabilitás

A katonai biztonság terén a biztonságot befolyásoló kiemelt szereplők lehetőségeiben bekövetkező változásokat szükséges megvizsgálnunk: 1. a kurd biztonsági erők, 2. a helyi milíciák és fegyveres csoportok, 3. az iraki biztonsági erők és 4. a külföldi erők lehetőségeit.

A kurd régió hagyományosan az egyik legstabilabb térségnek számít egész Irakban. A vegyes lakosságú területeken azonban nincs fegyvernyugvás a különböző vallási (szunnita, síita, jazídi, keresztény) és etnikai (arab, kurd, türkmén, asszír) csoportok között.

Erőszak által életüket veszített (dokumentált) civilek száma, 2003–2013

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Erbíl	15	112	96	4	70	20	31	5	12	11	4
Dahúk	-	2	4	1	-	3	-	-	5	6	4
Szulejmánijja	116	-	10	11	24	27	12	5	25	37	32
KRK összesen	131	114	110	16	94	50	43	10	42	54	40
Kirkuk	365	266	365	747	838	326	338	144	240	295	465
Ninive	235	769	1176	1337	2712	1623	1155	712	681	861	1360
Dijála	310	475	1059	3193	3966	2158	622	582	531	574	1499
Vitatott területek összesen	910	1510	2600	5277	7516	4107	2115	1438	1452	1730	3324
Bagdad	6634	5253	9477	17 649	11 072	3141	1889	1460	987	1116	3077

Forrás: Iraq Body Count, iraqbodycount.org, 2015. 11. 20.

59 Iraqi Kurdistan government faces financial crisis with \$17 billion debt. *Ekurd Daily*, 2015. 04. 12.

60 Abramzon, Shmuel et al.: Capacity Building at the Kurdistan Regional Statistics Office Through Data Collection. *RAND Corporation*, 2014.

61 The Kurdistan Region of Iraq Needs an Estimated US\$1.4 billion this Year to Stabilize the Economy. *World Bank*, 2015. 02. 12.

Befogadott belső menekültek (IDP-k) száma tartományonként, 2015. október

	IDP-k száma	%
Erbíl	284 310	9
Dahúk	426 966	13
Szulejmánijja	161 724	5
KRK összesen	873 000	27
Kirkuk	401 280	13
Ninive	203 652	6
Dijála	111 522	3
Vitatott területek összesen	716 454	22
Bagdad	577 584	18
Anbár	583 050	18
Szaláheddín	156 144	5
Nedzsef	84 306	3
Kerbela	68 370	2
Babilon	61 170	2

Forrás: International Organization for Migration, iomiraq.net, 2015. 11. 20.

A kurd régió relatív stabilitását az erőszakos cselekményekben elhunyt civilek tendenciaszerűen alacsony száma mellett az is mutatja, hogy az „Iszlám Állam” megjelenését követően tömegek menekültek kurd ellenőrzés alatt álló területekre a szélsőséges erőszak elől. A menekültek érkezése azonban komoly feszültségeket szül. A gazdasági nehézségek, valamint az arabokkal szembeni általános gyanakvás és az ezzel együtt járó atrocitások számának növekedése mellett a nagyszámú menekült, illetve belső menekült érkezésének van még egy kulcsfontosságú következménye: az elsősorban arab etnikumú népesség beáramlása megváltoztatja a vitatott területek lakosságának etnikai arányát a kurdok kárára. A kurdok igyekeznek mindent megtenni annak érdekében, hogy a folyamatoknak e számukra kedvezőtlen irányú alakulását megváltoztassák. A Human Rights Watch jelentése szerint a pesmergák szunnita arabok házáinak tucatjait rombolják le, illetve telepítenek beléjük kurdokat a – megítélésük szerint többé már nem – vitatott hovatartozású területeken, ezzel egyidőben úgynevezett „biztonsági zónákba” kényszerítve több ezer arabot.⁶² Ez a két folyamat – a (belső) menekültek beáramlása, illetve az erre válaszként adott kurd reakció – a jövőt illetően mindenképpen a konfliktus veszélyét hordozza magában. Az események alakulása az Európai Unió államai számára sem lehet közömbös. A menekültek egy része ugyanis a körülmények romlásával, illetve az idő előrehaladtával jó eséllyel tovább indulhat majd Európa felé – mint ahogyan néhányan már meg is tették az utat.⁶³

62 Iraqi Kurdistan: Arabs Displaced, Cordoned Off, Detained. *Human Rights Watch*, 2015. 02. 25.

63 Havrámi, Fázl: Death no deterrent for Iraqi Kurds wanting better life in Europe. *Al-Monitor*, 2015. 10. 01.

Iraki Kurdisztán stabilitására – a jelenlegi menekülttömegén kívül – a biztonság szempontjából alapvetően négy szereplő, a kurd biztonsági erők, más milíciák és fegyveres csoportok, az iraki biztonsági erők, valamint a külföldi katonai erők interakciója gyakorol közvetlen hatást.

A biztonságot befolyásoló kiemelt szereplők lehetőségeinek változása az autonóm régió létrehozását követően

A stabilitást és biztonságot befolyásoló szereplők	2005	2007	2009
Kurd biztonsági erők (1)	Irak alkotmánya (121. cikkely) legalizálja a pesmerga helyzetét.	A pesmerga KDP–PUK-pártirányítás alatt.	A pesmerga alárendelése az Iraki Kurd Parlamentnek.
Helyi milíciák és fegyveres csoportok (2)	Más helyi milíciák betiltása, szunnita/izlamista csoportok megerősödése.	A Kurd Munkáspárt (PKK) és más milíciák elleni harc a határtérségben.	Iraki al-Káida, Dzsajsz Ridzsál al-Taríka al-Naksibandijja és szunnita/izlamista csoportok meggyengülése.
Iraki biztonsági erők (3)	Irak alkotmánya (9. cikkely) rendelkezik az ISF létrehozásáról.	Az ISF megteremtése, kiképzése, felszerelése.	Irak–USA SoFA. Az ISF veszi át a vezetést.
Külföldi erők (4)	Nemzetközi erők jelenléte (MNF-I).	Nemzetközi erők jelenléte (MNF-I), „surge”, török PKK-ellenes műveletek a határtérségben.	Amerikai erők jelenléte (USF-I), kivonás a városokból.
	2011	2013	2015
Kurd biztonsági erők (1)	A kurd erők integrálása az ISF-be.	A kurd erők ISF-be történő integrálása megakad.	A pesmergák pártérdekek mentén széttagoltak.
Helyi milíciák és fegyveres csoportok (2)	Iraki al-Káida, Dzsajsz Ridzsál al-Taríka al-Naksibandijja elleni közös ISF–USF-I–kurd akciók.	Szunnita elégedetlenségi hullám, élén milíciák. Az Iraki al-Káidából megalakul az Iraki és Levantei Iszlám Állam.	„Iszlám Állam” és több tucat különböző szunnita és síita fegyveres szervezet harca.

Iraki biztonsági erők (3)	Az ISF felel Irak biztonságáért.	Megkezdődik az ISF dezintegrálódása (Málíki: a hadsereg lefejezése, szunniták marginalizálása).	Az ISF önmagában képtelen garantálni Irak biztonságát, visszaszorul a síita területekre.
Külföldi erők (4)	Az amerikai erők kivonása az év végéig (harcoló csapatok 2010-ben).	Nincs jelen jelentős külföldi katonai erő.	Koalíciós légitámaszpályák, kiképzők (nyugati, Hezbollah), török bombázások (PKK), iráni al-Kudusz, külföldi harcosok.

Rövidítések: ISF – Iraqi Security Forces, USF-I – United States Forces in Iraq, SoFa – Status of Forces Agreement, MNF-I – Multinational Forces in Iraq

Forrás: Csiki Tamás: *Érdekek, lehetőségek és stabilitás Észak-Irakban*. *Nemzet és Biztonság*, 2011. 3. sz. 24. o. 2013-tól kiegészítve a szerző saját jegyzeteivel.

A KRK területén a biztonság fenntartásáért a kurd biztonsági erő felel, melynek legismertebb elemei a katonai erőt képező *pesmergák*, valamint a rendvédelmi erő, a *zereváni*. A kurd parlament 2006-ban fogadott el törvényt a pesmergák integrálásáról az iraki hadseregbe. A folyamat azonban nehezen indult meg, és időről időre el is akadt. Összesen végül mintegy 35 ezer pesmergát sikerült az iraki biztonsági erők (ISF) kötelékébe integrálni.⁶⁴ A nagyobb problémát az jelenti, hogy maguk a pesmergák sem képeznek – soha nem is képeztek – egységes irányítás alatt álló, egységes erőt. A két nagy párt nem akar lemondani a kulcsfontosságú döntési jogkörökről, így lényegében külön hadsereget tart fenn. Az úgynevezett Yakray 80 a KDP, a Yakray 70 a PUK 25-25 ezer fős egysége, amely nem integrálódott a pesmerga szervezetbe. Azonban még ezek a pártokon belüli milíciák sem egységesek. Belsőleg töredezettek, mint ahogyan a pártok vezetősége is, amely irányítja őket. A főbb szereplők – a reguláris mellett – különböző félkatonai erőket tartanak fenn (például *Hezakanî Gulan*, *Hezakanî Barzan*, *Hezakanî Kosrat Rasul*, *Dizha Tiror*), amelyeket saját érdekeik szolgálatára használnak, ami két azonos pártba tartozó vezetónél is eltérő lehet, akár éppen ugyanazon a harctéren.⁶⁵

A felek közötti és a pártokon belüli verseny erősen befolyásolja a professzionalizmust és a teljesítményt, aláásva a kurd régió biztonságát. A visszatérés a harcokba 2014 júniusában még jobban felfedte ezt a dinamikát. A vezető katonai pozíciókba megbízható párt-emberek kerültek, nem pedig a képzett, kevésbé párthű szakemberek. További komoly problémát jelent, hogy a felek szelektíven osztják meg a hírszerzési információkat. Egy, az International Crisis Group által megkérdezett, a PUK-hoz kötődő katonatiszt szerint a 2014. augusztusi szindzsári vereséghez nagymértékben hozzájárult, hogy a két párt nem volt képes vagy hajlandó megosztani egymással a bizonyítékokat az „Iszlám Állam” táma-

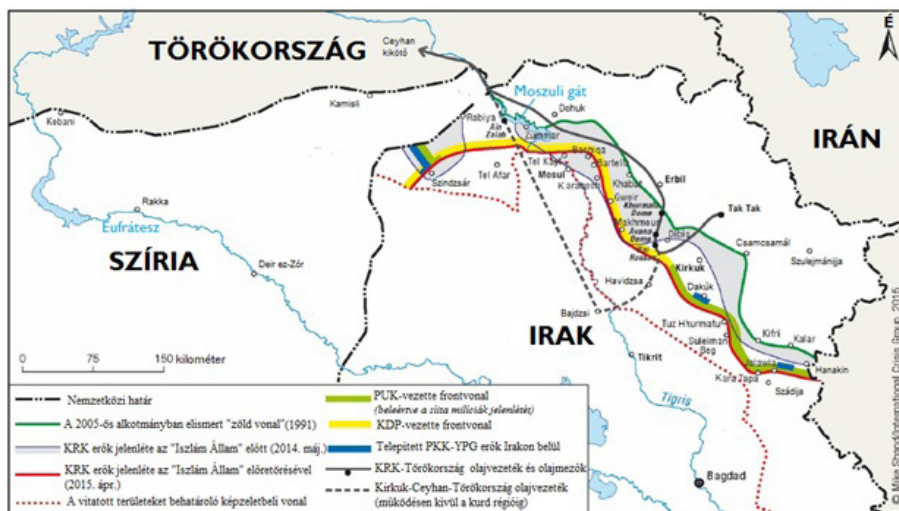
64 Beaumont, Peter: *How effective is Isis compared with the Iraqi army and Kurdish peshmerga?* *The Guardian*, 2014. 06. 12.

65 Knights, Michael: *The Long Haul...* i. m. 27–30. o.

dására vonatkozóan.⁶⁶ A jelenlegi rendszer egy másik következménye, hogy rengeteg a „szellempesmerga”, akik csak papíron léteznek, a fizetésüket azonban még mindig kiutalják, csak éppen egy adott parancsnok kapja meg. Ezért is nehéz becslésekbe bocsátkozni a pesmergák tényleges számát illetően.⁶⁷

A 2014 óta hatalmon lévő pesmergaügyi miniszter, aki egy olyan pártból (Gorrán) való, amely nem rendelkezik saját katonai erővel, csak reprezentatív feladatokat tölthet be, és egyfajta szóvivőként funkcionál, nincs semmiféle döntési jogköre a (névlegesen) közös egységek fölött. A két nagy párt újraosztotta egymás között a parancsnoki helyeket az 50-50%-os elv alapján, KDP-parancsnokhoz PUK-helyettest rendelve és *vice versa*, a szárazföldi műveletek vezetését pedig a hagyományos befolyási zónák alapján osztották fel. Egy vegyes dandár létezése azonban még nem feltétlenül jelent közös döntéshozatalt a műveleteknél, vagy teljes hírszerzési együttműködést, sőt, a két párt emberei egy katonai köteléken belül ugyanúgy figyelik és jelentik egymás tevékenységét. Az együttműködés a pártok között többnyire az adott kérdéstől függ. Amikor az iraki hadsereg kivonult Moszulból és Kirkukból, egyetértettek abban, hogy erőket telepítsenek a vitatott területekre, kettéosztva a terepet földrajzilag. Az együttműködés viszont véget ér, mikor az érdekek eltérnek. Kirkukban például mindketten saját befolyásukat akarták növelni.⁶⁸

Kurd katonai térnyerés Észak-Irakban, 2015

Forrás: Crisis Group, 2015

A reformok szükségességére a közelmúlt eseményei is rámutattak. Az egységes parancsnoki lánc hiánya, valamint a pártpolitizáltság egyértelműen hátráltatja a pesmerga haderő fejlődését. A felek már korábban felismerték a megosztottság költségeit, és fokozatos közeledés indult meg az egységesítés felé. Az első nagy lépés az volt, hogy 2009-ben

66 Arming Iraq's Kurds... i. m. 11. o.

67 Havrámi, Fázél: Kurdish peshmerga divisions hamper war effort. *Al-Monitor*, 2015. 01. 13.

68 Arming Iraq's Kurds... i. m. 9–10. o.

létrehozták a közös pesmergaügyi minisztériumot egy igazgatási és egy műveleti részleggel, valamint kialakítottak vegyes kötelékeket, illetve egy KDP- és PUK-tisztekből álló hírszerzési részleget. A terv az volt, hogy létrehozzanak egy 12 dandárból álló, 150 ezres közös haderőt. A kezdeményezés azonban csak félsikernek bizonyult. Az erőket (részben) összevonták ugyan adminisztratív szempontból, a legérzékenyebb toborzási és kinevezési kérdések azonban továbbra is párthatáskörben maradtak, mint ahogyan nem sikerült teljesen egyesíteni a hírszerzést sem. Az egyes tisztviselők pedig továbbra is beszámoltak, illetve parancsot fogadtak el a pártvezetőktől, akiknek a karrierjüket köszönhetik.⁶⁹

2014 augusztusában Maszúd Barzani elnök a kurd parlament ez irányú határozatának elfogadását követően utasítást adott az erők egyesítésére. A megadott hathónapos határidő azonban már lejárt, és még messze nincs vége a folyamatnak, amelyet még egészen biztosan hosszas tárgyalások fognak követni a két nagy párt között.⁷⁰ Kisebb lépések mindenestre már történtek. Barzani megtiltotta például a pártok zászlóinak megjelenését a harctéren, ami az elmúlt időszak bevett gyakorlata volt. Mostantól viszont már csak a KKK zászlója alatt harcolhatnak a pesmergák.⁷¹

A KKK pesmergaügyi minisztériuma alá jelenleg 15 dandár (*Regional Guard Brigades*) tartozik, ebből 11 könnyűlövész (páncélozott harcjárművekkel, páncélozatlan katonai járművekkel és aknavető alakulatokkal vegyesen felszerelve); kettő nehézdandár (nagyreszt elavult T-55-ös és T-62-es harckocsikkal, valamint különböző páncélozott szállító harcjárművekkel); illetve két további tüzérdandár, amely a nehézüzerséget képezi rakéta-sorozatvetőkkel és tarackokkal felfegyverezve.⁷² Ehhez járul még hozzá egy 1500 fős különleges egység, a *Hezakanî Tarabatay*, illetve egy kisszámú – eredetileg a kurd közlekedési rendőrök által használt Eurocopter EC120 Colibri típusú könnyű helikopterekből álló – helikopteres erő.⁷³ A fegyvereket tekintve nagyrészt elavult szovjet haditechnikai eszközök, 122 mm-es D-30 tarackok, RPG 7-es kézi páncéltörő gránátvetők, illetve amerikai gyártmányú BGM-71 TOW páncéltörő rakéták, M224 aknavetők állnak a kurdok rendelkezésére. A Washington Institute for Near East Policy mindent összevetve – beleszámolva a veteránokat és mindenkit, aki az „Iszlám Állam” miatt fogott fegyvert – 100-120 ezer fő közé becsülte a kurd harcosok számát 2015 elején.

Irakban a jelenlegi katonai helyzet – a szíriaihoz hasonlóan – rendkívül bonyolult. Nehéz megmondani, hogy ki számít barátnak és ki ellenségnek, ráadásul ezek a kategóriák is rendkívül dinamikusan változnak az idővel. Az „Iszlám Állam” mellett – annak részeként vagy abból kiválva – más szélsőséges milíciák ellen is folyik a küzdelem (például an-Nuszra Front, Irak Fiai, Iraki Forradalmárok Általános Katonai Tanácsa – GMCIR, Iraki Iszlám Hadsereg, Naksibendi Rend), amelyben a kormányerőket és a pesmergákat is különféle, egyes szunnita törzsfők (Abdullah al-Javar, a szaúdi háttérű Sammár törzs vezetője Ninivében; Moszul emigrálni kényszerült kormányzója, Atíl al-Nudzsjafi és az általuk összegyűjtött, az „Iszlám Állam” ellen harcoló szunnita erők)⁷⁴ mellett elsősorban síita

69 Uo. 9–10. o.

70 Szálih, Mohammed A.: *New units step toward reforming Kurdish peshmerga*. *Al-Monitor*, 2015. 07. 02.

71 *Barzani prevents lifting partisan flags in fighting fronts except for Kurdistan flag*. *Shafaaq*, 2014. 08. 11.

72 Knights, Michael: *The Long Haul...* i. m. 27. o.

73 *Iraq crisis: Arming the Kurds*. *BBC*, 2014. 08. 15.

74 Natali, Denise: *Counting on the Kurds. The Peshmerga's Prospects Against ISIS*. *Foreign Affairs*, 2015. 04. 22.

milíciák (a Szadr Frakció és annak fegyveres milíciája, a Mahdi Hadserege; az Iraki Iszlám Legfelsőbb Tanács katonai szárnya, a *Badr Szervezet*; az Aszáib Ahl al-Hakk) támogatják.

A változatos összetételű milíciák jelenléte önmagában mutatja, hogy az iraki biztonsági erők nem urai a helyzetnek. A probléma gyökerei (részben) 2011-ig, az amerikai erők kivonásáig vezethetők vissza, amikor Núri-al Málíki miniszterelnök lényegében megkezdte az ISF struktúrájának leépítését. Fenyegette érezvén hatalmát a professzionális tisztí rétegtől, a parancsnoki láncot hozzá hú síita tisztekkel kezdte el feltölteni, a haderőt pedig elsősorban (szunnita) politikai ellenfeivel való leszámolásra használta. Az állomány – a fenti okokból történő – demoralizálódása döntően hozzájárult ahhoz, hogy a katonák nem tudták (az elvárható mértékben) felvenni a harcot az „Iszlám Állam” erőivel.⁷⁵ Málíki ezzel a gyakorlattal nem nyerte el a kurdok lojalitását sem. 2013 januárjában több mint ezer kurd dezertált az iraki hadseregből, és csatlakozott a pesmerga erőkhöz, miután megtagadták a síita vezetés parancsát egy szunnita arab település megtámadására.⁷⁶ Nem ez volt azonban az egyetlen eset, amikor kurd katonák távoztak az iraki biztonsági erők kötelékéből.

2014 nyarán hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az „Iszlám Állam” előretörésének feltartóztatásához külföldi segítségre van szükség. Amikor az „Iszlám Állam” közvetlenül fenyegetni kezdte Erbil, a nemzetközi közösség viszonylag gyorsan reagált. Irán volt az első, amely a beavatkozás mellett döntött, de a nyugati válaszra sem kellett sokáig várni. Az Egyesült Államok 2014 augusztusában indította meg a légicsapásokat. A közvetlen katonai segítségnyújtás mellett brit és francia támogatással humanitárius segélyeket juttattak el a kurdoknak, emellett megkezdték annak az immár több mint 60 tagú nemzetközi koalíciónak a megszervezését, amelynek tagjai vállalták, hogy részt vesznek az „Iszlám Állam” elleni küzdelemben. Ennek a koalíciónak a részeként állomásoznak magyar katonák is Erbilben. A biztonsági helyzet stabilizálása szempontjából kulcsfontosságú volt, hogy az Egyesült Államok kinyilvánította alapvető elkötelezettségét az iraki kurdok mellett. A kurdok számára megnyugtató volt, és kétségkívül növelte a magabiztosságukat, hogy Washington 2011 után először a kurd „főváros” védelmében hajtott végre katonai csapást Irakban. Augusztus óta az Egyesült Államok folytatja a légi támogatást a KRK szárazföldi erőinek. Ennek segítségével Erbilben KRK–USA közös hadműveleti központot (JOC) hoztak létre.⁷⁷

2014 augusztusában a kurdok közvetlenül kaptak nyugati fegyvereket. Az első ilyen szállítás után azonban a koalíció tagjai már ragaszkodtak ahhoz, hogy csak Bagdadon keresztül, annak (formális) jóváhagyásával szállítanak fegyvert a kurdoknak, tiszteletben tartva Irak szuverenitását, ezzel megpróbálva megelőzni az ország további fragmentálódását. A KRK azonban folyamatosan lobbizik ez ellen, és már az amerikai kongresszusban is több kísérlet történt képviselők részéről az amerikai gyakorlat megváltoztatására. A

75 Etl Alex: *Irak belső válsága*. SVKK *Nézőpontok*, 2014/1. 9–10. o.

76 A katonák a vegyes lakosságú, de zömében arabok lakta Túz Hurmátu és Szulejmán Bek városához voltak beosztva, és bevallásuk szerint azért nem követték a parancsot, mert nem akarták tovább szítani a feszültségeket az arabok és a kurdok között a vitatott határtartozási területeken. Különösen annak fényében, hogy a feszültség szintje már egyébként is magas volt 2012 novembere óta, amikor is – hasonlóan a 2008-as forгатókönyvhöz – fegyveres összecsapásra került sor az iraki hadsereg és a pesmergák között a vitatott határtartozási területeken.

77 Knights, Michael: *The Long Haul...* i. m. 32. o.

kurdok elsősorban nehézfegyverekhez szeretnének hozzájutni, amely törekvésük azonban bagdadi és nemzetközi ellenállásba ütközik. A nemzetközi közösség a kurdokat tartja az egyik leghasznosabb és legjelentősebb erőnek az „Iszlám Állam” elleni harcban, ugyanakkor félnek komolyabb fegyverekkel ellátni őket, mert az események hosszú távon kedvezőtlenül alakulhatnak. A félelmek mögött a következő, a tágabb nemzetközi érdekekkel ellentétes, negatív forgatókönyvek állnak: tartanak attól, hogy a kurdokon belüli, illetve a különböző vallási és etnikai csoportok közötti ellentétek tovább mélyülnek; tovább romlik a kurdok kapcsolata Bagdaddal; a kurdok kikiáltják függetlenségüket; Irak szétesik. A félelmeknek kétségkívül megvan az alapjuk, ezért is különösen fontos, hogy a nemzetközi szereplők figyelemmel legyenek a különböző törésvonalakra. A kurdoknak történő feltétel nélküli fegyvernyújtással – anélkül, hogy egyidejűleg megfelelő támogatást biztosítanának az „Iszlám Állammal” szembenálló szunnita arab csoportoknak – a koalíció szándékán kívül táplálja a kurd nacionalista törekvéseket, és elősegíti az erőegyensúly eltolódását Észak-Irakban, új lendületet adva a vitatott területek és erőforrások fölötti, mélyen gyökerező konfliktusnak, valamint közvetve támogatást az „Iszlám Államnak”, amely így az egyetlen olyan erőként tüntetheti fel magát, amely képes lehet visszaszorítani a kurd terjeszkedést a szunnita arabok által (is) lakott területeken.⁷⁸ Fokozottan figyelemmel kell lenni a kurdok közötti törésvonalakra is. A nyugati katonai segélyek elsődleges haszonélvezője a KDP. A szállítmányok rutinszerűen az erbíli repülőtérre érkeznek, így lényegében a KDP kezébe, amely ellenőrzi a létesítményt. A nyugati kiképző programok szintén olyan, Erbilhez közeli városokban kaptak helyet, amelyekhez a KDP könnyebben hozzáfér, mint a PUK. A nyugati légitámaszok mindemellett túlnyomórészt a vitatott területeknek a KDP kizárólagos ellenőrzése alatt álló területekhez közeli részeit érintik. A koalíciós erők a KDP ilyen irányú előnyben részesítésével még mélyebbre tolják a PUK-t az iráni táborban.⁷⁹ Ahogyan arra Jean-Marie Guéhenno, az International Crisis Group elnök-vezérigazgatója is felhívja a figyelmet, a nemzetközi közösség a jelenlegi gyakorlattal csak ösztönzi a félkatonai szervezetek proliferációját, ezáltal végül éppen annak a kockázatát növeli, amit el akar kerülni: Irak felbomlását.⁸⁰

Összegzés és következtetések

Összegzésként elmondható, hogy a stabilitás feltételei a Kurdistan Regionális Kormányzat területén mindhárom vizsgált szektorban romlottak az elmúlt öt évben: a belpolitikai konszenzus felbomlott, az elitcsoportok pozícióharca felerősödött, az elnöki törvény körüli vita pedig egyre nagyobb társadalmi feszültségeket szül; a régió komoly gazdasági nehézségekkel, a központi költségvetés bevételeinek kiesésével, növekvő adósságállománnyal, a rengeteg menekült ellátásával küzd; a forráshiány, a térségre továbbra is jellemző korrupció és nepotizmus, valamint *a pártérdekek menti széttagoltság és az együttműködés hiánya pedig kihát a haderő alkalmazásának hatékonyságára is. Mindez olyan időben törté-*

78 Natali, Denise: Counting on the Kurds... i. m.

79 Arming Iraq's Kurds... i. m. 22. o.

80 Jean-Marie Guéhenno kommentárja a *Crisis Group Arming Iraq's Kurds: Fighting IS, Inviting Conflict* című tanulmányához: *crisisgroup.org*, Quotes.

nik, amikor az „Iszlám Állam” közvetlenül veszélyezteti a KRK határait (Moszul elfoglalása, Erbil és Kirkuk megközelítése), a fokozódó erőszak nyomán a nagyszámú menekült érkezése pedig – a gazdasági terhen, humanitárius katasztrófán és az etnikai indíttatású erőszakos cselekmények számában bekövetkező növekedés veszélyén túl – a kurd régió etnikai egységének felhígulásával fenyeget.

A legnagyobb kockázatnak a kurd régióra nézve a fokozódó belső megosztottságot értékeljük. A két tradicionális nagy párt és a Gorrán máshogyan látja a régió jövőjét, és a nagyok mindketten saját magukat igyekeznek helyzetbe hozni, miközben a társadalom körében a legitimitásuk egyre csökken. Az elmúlt években megbomlott az iraki kurd politikát jellemző belső konszenzus, ezen pedig a külső fenyegetés megjelenése sem tudott változtatni. Az „Iszlám Állammal” szembeni műveletekkel kapcsolatos döntéshozatal legalább annyira pártpolitikai, mint katonai kérdéssé vált, ami közvetlenül veszélyezteti a régió stabilitását. Megnövekedett a régióban a külső szereplők befolyása is, akik a kurd elitcsoportok pozícióharcát kihasználva képessé váltak az „oszd meg és uralkodj” elvének hatékony alkalmazására, ami több mint káros a kurd egységére.

A pártok együttműködése azért is kulcsfontosságú, mivel csak ezen keresztül lehetne rendezni azokat a régóta fennálló, vitás kérdéseket is (erőforrások elosztása, biztonsági erők fölötti ellenőrzés), amelyek a legnagyobb kockázatot jelentik a térség stabilitására. A korábbi évekhez képest most ráadásul sokkal nehezebb körülmények között, egy háború közepette kellene megtalálniuk a feleknek az utat a „stratégiai megállapodás” megújítása felé. Ennek elmaradása, egy pragmatikus megegyezés hiánya akár az 1994–1998-as polgárháborúhoz hasonló forgatókönyvvel is fenyegethet.

A belső megosztottság további komoly következménye, hogy rontja az érdekérvényesítési lehetőségstruktúrákhoz való hozzáférést és azok rugalmas, hatékony használatának esélyét. Míg korábban a kurdok jelentősen javítani tudták a helyzetüket azáltal, hogy képesek voltak tudatosan formálni és használni a létező és újonnan kialakuló lehetőségstruktúrákat, a belső ellentétek ezt a képességet egyértelműen rontják, gyengítve a KRK érdekérvényesítési pozícióit.

Az „Iszlám Állam” megjelenése a kihívások mellett egyszerre jelent(het) lehetőségeket is a kurd régió számára. Az egységes fellépésnek azonban döntő szerepe van abban, hogyan tudják kihasználni ezeket. 2014 júliusában ez sikerült, mikor – a közös érdeken alapuló egységes fellépésnek köszönhetően – a központi kormányzat gyengeségét kihasználva a kurdok átvették az ellenőrzést a vitatott hovatartozású kirkuki régió, egyben az ottani olajmezők fölött.

Bár a kurdoknak 2014-ben régóta vágyott célokat sikerült elérniük mind az erőforrásokhoz (Kirkuk fölötti ellenőrzés megszerzése), mind a piacokhoz (önálló kurd kőolajexport megindítása az új Kirkuk–Ceyhan-vezetéken keresztül) való hozzáférés tekintetében, az eredmény nem találkozott a megelőző pozitív várakozásokkal. Az elmúlt év eseményei megmutatták, hogy a gazdasági függetlenség megvalósítása még nagyon messze van, a Bagdaddal való (ismételt) megegyezés pedig elkerülhetetlen és egyre sürgetőbb. Az iraki kurdok, mivel egy szárazföld által körülzárt (*landlocked*) területen élnek, minden törekvésük ellenére sem tudnak megszabadulni a Bagdadtól, valamint Törökországtól és Irántól való függéstől. Gyakorlatilag azt mondhatjuk, hogy bármely változás

az Ankara–Bagdad-kapcsolatokban, a csővezeték-infrastruktúrához való hozzáférésben, Irán és Törökország képességeiben, a PKK és Törökország közötti feszültségben, Erdoğan politikai státuszában, az iraki kormány stabilizációs törekvéseiben, a szunnita–síita kapcsolatok alakulásában, vagy egy megerősödő szunnita arab régió hatással lehet a KRK olajexportáló képességére és hozzáférésére a – Bagdadon kívülről érkező – bevételekhez. A kurd gazdaság előtt álló jövőkép rövid távon nem túl biztató. Ameddig nem sikerül az „Iszlám Államot” (legalább) visszaszorítani, kevés az esély a konszolidációra. Paradox módon azonban a KRK-nak több szempontból szüksége is van az „Iszlám Állam” elleni küzdelem fenntartására: a külső katonai támogatás növeli nemzetközi elismertségét és stratégiai jelentőségét, legitimálja a Barzáni család hatalmát, és segít elfedni az égető belpolitikai gondokat.⁸¹

Az eddig elmondottak alapján a Kurdisztáni Regionális Kormányzat stabilitásának „receptje” nagyon leegyszerűsítve a következőképpen fogalmazható meg: egy erős iraki államhoz, valamint annak részeként egy erős és stabil Iraki Kurdisztánhoz szükség lenne 1. a kurd egységre, 2. amely együttműködik Bagdaddal az „Iszlám Állam” elleni harcban, valamint a vitás kérdések békés rendezésében, 3. miközben a felek – előre gondolkodva a jövőben – elkezdenek közösen kidolgozni egy mindenki számára elfogadható, „Iszlám Állam” utáni forgatókönyvet, 4. mindezen folyamatokat pedig a külső hatalmak is ösztönzik és elősegítik. Ha ezek egyikét sem sikerül megvalósítani, nem várható pozitív előrelépés, az iraki kurdok politikai, gazdasági és katonai lehetőségei pedig még tovább szűkülnek majd.

A jövőt illetően számtalan kérdés nyitott még. Ilyen például a vitatott hovatartozású területek sorsa. A kurdok szerint a vitatott területek többé már nem vitatottak, a többi szereplő azonban nem fogadja el ezt az álláspontot. Bár Bagdadnak jelenleg kisebb gondja is nagyobb annál, hogy az északi területekkel foglalkozzon, ez várhatóan nem lesz mindig így, és valószínűtlen, hogy belenyugodnának a KRK egyoldalú lépéseibe. Az, hogy sikerül-e elfogadtatni Bagdaddal a kiterjesztett fennhatóságot, ami a *de jure* kurd autonómia területén túl *de facto* újabb térségeket vont kurd fennhatóság alá, a jövő egyik kulcskérdése. Mint ahogyan a kurd (illetve iraki) egység bizonytalan megvalósíthatósága/fenntarthatósága is, ami – ha ügyesen játszanak – akár még növelhetné is a kurdok befolyását és mozgásterét. Egy biztos: a feleknek nagy mennyiségű pragmatizmusra lesz szüksége a következő időszakban (is), a megosztottság ugyanis nem lehet opció a kurdok számára. Fokozódása vagy tartóssá válása komoly visszalépéshez vezetne az eddig elért eredményekhez képest. Ahogyan a PUK egyik vezetője megjegyezte: „A stratégiai megállapodás véget ért. Egy új szakaszba léptünk. Meg kell találnunk az új utat, hogy stabilizáljuk a két párt kapcsolatát. Az egység a legerősebb fegyver, bármely nemzet védelmében.”⁸²

81 Natali, Denise: *Stalemate, not statehood, for Iraqi Kurdistan*. *Lawfare*, 2015. 11. 01.

82 Arming Iraq's Kurds... i. m. 8. o.